

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

I. ОПИСОВА ЧАСТИНА

Для надання наукового висновку надійшло звернення судді Великої Палати Верховного Суду Ситнік О.М., у якому поставлені такі питання:

1. Що у зазначеному випадку¹ можна вважати фінансовою послугою, яка надається споживачу: вклад, вклад та нараховані проценти за договором вкладу, лише нараховані за договором вкладу проценти?

2. Чи зберігаються споживчі відносини (в разі неповернення вкладу за рішенням суду) після розірвання судом договорів вкладу та чи поширюються на ці правовідносини норми Закону України «Про захист прав споживачів», а саме можливість застосування статті 10 цього Закону?

3. Чи змінює правову природу зобов'язання після набрання чинності судовим рішенням, яким розірвано договори?

4. Який розмір послуги підлягає виплаті (вклад та проценти за вкладом, тільки проценти або лише вклад) та чи впливає на визначення розміру фінансової послуги розірвання договору?

5. Чи можна вважати проценти, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України, пенею, правова природа якої подібна до правової природи пені, визначеної частиною п'ятою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» та статтею 551 ЦК України?

Питання поставлені в аспекті обставин цивільної справи № 14-133цс20, що перебуває на розгляді Великої Палати Верховного Суду.

II. АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

1. Відповідь на поставлені у запиті про надання наукового висновку питання вимагає передусім аналізу питання про класифікацію договірних зобов'язань та поняття договорів про надання послуг.

Традиційна для вітчизняної цивілістики класифікація зобов'язань враховує рівною мірою економічний та юридичний критерії. Побудована за таким комбінованим підходом система зобов'язань має такий вигляд:

1) Зобов'язання з оплатної реалізації майна (купівля-продаж, поставка, контрактація, міна, довічне утримання, рента).

2) Зобов'язання зобов'язання з оплатної передачі майна у користування (майновий найм, найм житла).

3) Зобов'язання з безоплатної передачі майна у власність або у користування (дарування, позичка).

---

¹ Тобто викладених у тексті запити обставин справи.

- 4) Зобов'язання з виконання робіт (підряд, договори на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт).
- 5) Зобов'язання з надання послуг.
- 6) Зобов'язання з перевезень.
- 7) Зобов'язання з фінансовими ресурсами (кредитні, розрахункові та депозитні зобов'язання).
- 8) Зобов'язання зі страхування.
- 9) Зобов'язання за спільною діяльністю.
- 10) Зобов'язання, що виникають з односторонніх правомірних дій.
- 11) Охоронні зобов'язання (деліктні, кондикційні зобов'язання та зобов'язання, що виникають з факту рятуння майна).¹

2. Вже наведена система цивільно-правових зобов'язань викликає питання щодо принципової допустимості віднесення класичних зобов'язань з фінансовими ресурсами до категорії зобов'язань з надання послуг, адже у ній кредитні, позикові та депозитні зобов'язання чітко відмежовуються від зобов'язань з надання послуг.

Аналогічний класифікаційний підхід ми спостерігаємо й у новітніх наукових працях.²

Ще більше сумнівів зароджується у разі детального аналізу самої категорії «послуга». Доволі традиційним в науці цивільного права є використання для визначення поняття «послуга» предметного критерію: процес надання послуги не передбачає досягнення матеріалізованого результату.³ При цьому переважно наголошується, що послуга тісно пов'язана з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення діяльності) й навіть невіддільна від них, але все ж таки не співпадає з такими діями (діяльністю) й існує як окреме явище – певне нематеріальне благо, що споживається в процесі вчинення відповідних дій (здійснення діяльності) виконавцем.⁴

¹ Див., зокрема: *Гордон В.М.* Система договорів в советском гражданском праве//Ученые записки Харьковского юридического института. – 1954. – Вып. 5. – С. 65-67; *Иоффе О.С.* Обязательственное право. – М.: Юрид.лит., 1975. – С. 24, 25; Зобов'язальне право: теорія і практика/За ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 16, 17.

² Див., напр.: *Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография/под общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой.* – Х.: Право, 2017. – С. 284-369.

³ *Шешенин Е.Д.* Предмет обязательства по оказанию услуг//Свердловский юридический институт. Сборник научных трудов. Вып. 3. – Свердловск: Среднеуральское книжное издательство, 1964. – С. 176-177; *Махова О.Е.* Договор строительного подряда как институт гражданского права: дисс. ... канд.юрид.наук. – М., 2008. – С. 12, 13, 50, 51; Цивільне право України. Особлива частина: підручник/За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 536; *Шерстобитова А.Е.* Постатейный комментарий к § 1 "Общие положения о подряде" гл. 37 "Подряд" (ст. 702 - 729) ГК РФ // Вестник гражданского права. – 2011. – № 4. – С. 130-206; Правочини. Загальні положення про зобов'язання. Загальні положення про договір. Договірні зобов'язання. У 2-х т. Т. 2 (практичний коментар до Цивільного кодексу України)/За ред. В.М. Кравчука. – Х.: Фактор, 2011. – С. 47; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т./За відповід.ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – С. 477.

⁴ Советское гражданское право: Учебник. В 2-х чч. Ч. 2/Под ред. В.Ф. Маслова и А.А. Пушкина. – К.: Вища школа, 1983. – С. 190; Советское гражданское право: Учебник. В 2-х тт. Т. 2/Под ред. О.А. Красавчикова. – М.: Высш.школа, 1985. – С. 171; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 530; Цивільне право України.

Саме зазначений підхід втілено в чинному ЦК України, відповідно до приписів ч. 1 ст. 901 якого за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності.

Утім, традиційний доктринальний підхід до визначення змісту поняття «послуг» дедалі ширше критикується в літературі за неточність та недостатність.¹ Зокрема, звертається увага на ту обставину, що для послуг результат здебільшого є не менш важливим, ніж для робіт, адже значна частина послуг носить юридичний характер, тобто полягають у вчиненні дій, спрямованих на настання певного юридичного результату (динаміки правовідношення). Існує також група послуг, результат яких існує предметно та віддільно від виконавця й може слугувати певний час (аудиторський висновок, складений проект договору, письмова консультація). Але й навіть такий матеріальний результат окремо від самої послуги відчужений бути не може.² Остання обставина подекуди визнається навіть вирішальною для кваліфікації договору саме як договору про надання послуг: головним критерієм відмежування останнього від договору підряду визнається те, що навіть тоді, коли в результаті надання послуги створюється певний матеріальний об'єкт, він не може бути самостійним об'єктом цивільних правовідносин, на відміну від результатів підрядних робіт.³

Таким чином, для кваліфікації послуги головним є предметний критерій: предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності. Якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він не є окремим, віддільним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам по собі. Як наслідок, корисний ефект послуги має ідеальний характер (зокрема, він є неуречевленим, фізично не накопичується, не транспортується тощо), через що є невіддільним від діяльності її виконавця, хоча б ефект послуги й зберігався деякий час після завершення такої діяльності; разом з тим, принципова можливість існування «продовжаного у часі» корисного ефекту послуги вимагає введення в розглядуваний критерій істотного застереження – послуга споживається в

Договірні та недоговірні зобов'язання: Підручник/За ред. С.С. Бичкової. – К.: КНТ, 2006. – С. 172; Енциклопедія цивільного права України/Відп. ред. Я.М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009. – С. 280.

¹ Див., напр.: *Никитин А.В.* Договор підряду в гражданском праве Российской Федерации: дисс. ... канд.юрид.наук. – Екатеринбург, 2013. – С. 26, 55.

² Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки/За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: ФОП Колісник А.А., 2010. – С. 16-18.

³ *Шешетин Е.Д.* Классификация гражданско-правовых обязательств по оказанию услуг//Антология уральской цивилистики. 1925-1989: Сборник статей. – М.: Статут, 2001. – С. 356-357; Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України [Електронний ресурс]//База даних «Ліга:Закон Преміум», версія 9.1.5.

основному в момент її надання, тобто синхронність надання послуги та споживання її корисного ефекту не є абсолютною ознакою.

Викладене свідчить, що далеко не усі договори, які опосередковують зобов'язальні відносини з фінансовими ресурсами, вписуються у класичну модель послуг. Зокрема, договір банківського вкладу очевидно послугою у вказаному розумінні не є, адже вкладник як замовник такої «послуги» нічого не оплачує банку – навпаки, оплатність цього договору є зворотньою: саме вкладник отримує відсотки за депозитом. Крім того, результат депозитної операції як фінансової послуги в інтересах вкладника аж ніяк не можна визнати невіддільним від діяльності банку та необігоздатним, адже грошові кошти, виплачені як відсотки за депозитом, очевидно є найбільш ліквідним та цілком обігоздатним майном.

Отже, в системі договірних зобов'язань, що запроваджена ЦК України, договір банківського вкладу (депозиту) є договором *sui generis* (свого роду), який не може бути кваліфікований як різновид договору про надання послуг.¹

3. Слід також враховувати, що віднесення законом депозитних операцій банків до числа фінансових послуг саме по собі не дозволяє дійти висновку, що договір банківського вкладу є договором про надання послуг в розумінні ЦК України.

Справа в тому, що в актах профільного законодавства досить часто поняття мають автономне значення й не далеко не завжди повністю корелюють із відповідними цивілістичними категоріями.

Вище (див. п. 2 цього Наукового висновку) вже було визначено зміст поняття «послуга» як певного об'єкта цивільних прав в розумінні ЦК України.

Згідно ж приписів п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Як бачимо, акцент у цьому визначенні ставиться зовсім не на тому, чи споживається фінансова послуга в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. Головне у понятті фінансової послуги – здійснення операцій з фінансовими активами в інтересах третіх осіб, а цивільно правова природа таких операцій істотного значення в цьому аспекті не має.

Перелік фінансових послуг, наведений у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» лише підтверджує зазначене. Адже серед операцій, які однозначно вважаються

---

¹ Див., напр.: Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців). – Т. 10: Кредитні та розрахункові зобов'язання. Договір комерційної концесії. Договір про спільну діяльність/За ред. проф. І.В.Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2015. – С. 73

фінансовими послугами, зазначено фінансовий лізинг (п. 5 ч. 1 ст. 4 вказаного Закону), який з цивільно-правової точки зору є спеціальним різновидом майнового найму.

Нарешті, згідно приписів п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Доволі очевидно, що у цьому випадку акцент ставиться також на специфічному моменті: законодавець намагається охопити увесь спектр можливої діяльності осіб, що обслуговують споживачів з комерційною метою. Тому поняття «послуг» у законодавстві про захист прав споживачів тяжіє за своїм змістом скоріше до категорій податкового законодавства, аніж до категорій приватного права – в поняття «послуги» в цьому випадку вкладається істотно розширений зміст: послугами згідно Закону України «Про захист прав споживачів» є усі види комерційної взаємодії суб'єктів господарювання із споживачами, які не вписуються у набагато більш конкретні та чіткі визначення понять «товарів» та «робіт». Зрозуміло, що і в цьому разі поняття «послуги» є набагато ширшим за аналогічне поняття, що вжите у ЦК, адже включає в себе, наприклад, і прокат, який за ЦК однозначно кваліфікується як різновид договору майнового найму.

Наведене дозволяє дійти висновку, що поняття «послуг» за приписами Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та «Про захист прав споживачів» в частині, що має значення для визначення прав та обов'язків споживача, слід вважати аналогічними.

Таким чином, за договором банківського вкладу (депозиту) банк надає вкладнику послугу в розумінні Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та «Про захист прав споживачів», але не у розумінні ЦК України.

4. Стосовно визначення вартості фінансової послуги за договором банківського вкладу (депозиту) слід зазначити таке.

Договір банківського вкладу (депозиту) належить до відплатних договорів за ознакою наявності в банку обов'язку виплатити вкладнику крім суми вкладу також і проценти на неї або дохід в іншій формі (статті 1058, 1061 ЦК України).¹

Якщо придивитись, то приписи частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» сформульовані не зовсім коректно, адже розраховані на класичну цивілістичну конструкцію договору про надання послуг, де певну діяльність здійснює виконавець, а плата йому належить від

¹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців). – Т. 10: Кредитні та розрахункові зобов'язання. Договір комерційної концесії. Договір про спільну діяльність/За ред. проф. І.В.Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2015. – С. 73, 86.

замовника. Саме у цьому разі може йтися власне про вартість послуги чи вартість замовлення.

Однак з урахуванням розширеного змісту поняття «послуга», прийнятого в законодавстві про захист прав споживачів, й усі пов'язані з ним норми слід трактувати таким чином, щоб вони відповідали дійсному його змісту (за необхідності – трактувати розширено). Тому дійсний зміст приписів частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» слід вбачати у тому, що пеня має бути виплачена виконавцем від суми, що складає грошовий вимір відплатності відповідного договору.

Відтак, обов'язок банку за договором банківського вкладу (депозиту) повернути суму вкладу безумовно є грошовим і у разі його невиконання до правовідносин сторін підлягають застосуванню, зокрема, приписи статті 625 ЦК України. Однак обов'язок повернення суми вкладу не зумовлює відплатність договору банківського вкладу (депозиту), через що ця сума не може бути врахована у базі нарахування пені відповідно до приписів частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

5. У доктрині цивільного процесу доволі традиційною є класифікація рішень суду в позовному провадженні залежно від того правового ефекту, який справляє відповідне рішення суду на спірні правовідносини сторін (тобто фактично – залежно від характеру позову в матеріальному сенсі). За цією ознакою рішення суду поділяються на рішення про присудження, рішення про визнання та конститутивні рішення.¹ Рішення про присудження постає як постанова суду, якою підтверджуються права, обов'язки та законні інтереси сторін, і одна сторона присуджується виконати на користь другої певні дії або утриматися від їх виконання.²

Неважко побачити, що рішення про стягнення грошового боргу (у тому числі й присудження відсотків за договором банківського вкладу) є типовим рішенням про присудження й лише надає праву вимоги кредитора якості безпосередньої примусовості у реалізації, нічого не змінюючи у змісті самого спірного правовідношення.

Іншими словами, набрання законної сили рішенням про присудження не змінює і не припиняє того зобов'язання, до примусового виконання обов'язку з якого присуджений боржник.

Такий саме висновок впливає і з суто формальних передумов, адже за змістом ч. 5 ст. 11 ЦК України динаміка цивільних правовідносин може мати у своїй основі рішення суду лише у випадках, визначених актами цивільного законодавства, а згідно приписів ч. 1 ст. 598 ЦК України зобов'язання припиняється на підставах, визначених договором або законом. У свою чергу, цивільне законодавство України (і передусім присвячена припиненню зобов'язань глава 50 ЦК України) не містить положень про те, що набрання законної сили рішенням суду про стягнення грошового боргу із зобов'язаної

¹ Див., напр.: *Андронов І.В.* Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України//Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 206.

² *Штефан М.Й.* Цивільний процес. – К.: Ін Юре, 2001. – С. 402.

до його сплату особи припиняє зобов'язання, на підставі якого цей борг виник.

Зазначене є справедливим і для тих випадків, коли договірне зобов'язання припиняється на підставі рішення суду про розірвання відповідного договору. Адже саме рішення про присудження повернення коштів ґрунтується на такому договорі, що був розірваний судом внаслідок його порушення однією із сторін. Тому допоки рішення суду не виконане обов'язок повернути кошти впливає не з такого рішення, а з того договірного правовідношення, яке рішенням суду припинене.

6. У цивілістичній доктрині немає єдності щодо проблеми правової природи процентів річних. Фактично на поточний момент такими, що заслуговують на увагу, є чотири концепції щодо правової природи процентів річних, які підлягають сплаті у випадку порушення грошового зобов'язання:

1) **Концепція неустойки**, за якою проценти річних є різновидом неустойки (пені). Такий підхід традиційно імпував судовій практиці в господарських справах (див., напр., пункт 10 інформаційного листа Вищого господарського суду № 01-8/935 від 29.08.2001 р., згодом, після корегування судової практики, виключений від 12.03.2009 р. № 01-08/163), причому не тільки в Україні,¹ а також подекуди підтримується і в науковій літературі.²

Доволі очевидно, що такий підхід є певною доктринальною інерцією, особливо для сфери підприємницьких правовідносин, що пояснюється, зокрема, прямою кваліфікацією процентів як пені для сфери правовідносин між юридичними особами у первісній редакції частини 2 статті 214 Цивільного кодексу УРСР 1963 року, а також згодом і в Основах цивільного законодавства СРСР та Союзних республік 1991 року (ст. 66). Хоча така кваліфікація навіть у радянський період розвитку цивілістичної доктрини далеко не завжди підтримувалася як у теорії, так і на практиці.

2) Дещо більш поширеною є **концепція збитків**, згідно якої проценти річних, що підлягають сплаті у випадку прострочення виконання грошового зобов'язання (в Україні – за частиною 2 статті 625 Цивільного кодексу України), є формою відшкодування збитків як ціни кредиту – коштів, які б кредитор міг отримати від продуктивного використання суми боргу у разі своєчасної її сплати боржником.³

3) **Концепція особливою мірою відповідальності**, за якою проценти річних не є ані збитками, ані неустойкою, а постають як специфічна форма

¹ Див. приклади – *Бразгшский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Общие положения. – М.: Статут, 1998. – С. 551.

² Див., напр.: Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т./За відповід.ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – С. 183.

³ *Садиков О.Н.* Обеспечение исполнения внешнеторгового договора: Учебное пособие. – М., 1979. – С. 5-6; *Лавров Д.Г.* Денежные обязательства в российском гражданском праве. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 149; *Новоселова Л.А.* Проценты по денежным обязательствам. – М.: Статут, 2003. – С. 58-59; *Подцерковний О.П.* Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики. – К.: Юстініан, 2007. – С. 270.

цивільно-правової відповідальності, яка рівною мірою має на меті компенсацію втрат кредитора та покарання боржника.¹

4) Нарешті, вельми широку підтримку має **концепція плати за користування**, згідно якої проценти за прострочення виконання грошового зобов'язання є платою за користування капіталом, через що не можуть кваліфікуватися ані як збитки, ані як неустойка (пеня), ані як міра відповідальності взагалі.² Зазначений підхід акцентує увагу на компенсаційній функції процентів річних та їх природі як способу захисту суб'єктивного цивільного права кредитора безвідносно до відповідальності боржника.

Примітно, що у літературі з господарського права частіше за все проценти кваліфікуються як плата за користування чужими коштами.³ Причому навіть тоді, коли йдеться саме про проценти, які підлягають сплаті у випадку прострочення виконання грошового зобов'язання, що для господарсько-правового виміру приватного права є доволі традиційним.⁴

7. У цілому ж слід дійти висновку, що проценти, що підлягають сплаті у випадку прострочення виконання грошового зобов'язання, слід кваліфікувати як плату за користування чужими (тобто такими, що підлягають сплаті іншій особі) грошовими коштами – специфічний спосіб захисту, застосування якого не залежить від вини боржника і який не є ані

¹ Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. – М.: Юридлит., 1984 – С.140; Договорное право: общая часть. Комментарий к гражданскому законодательству Украины/ Притыка Д.Н., Карабань В.Я., Ротань В.Г. – Киев-Севастополь: Институт юридических исследований, 2002. – С. 710; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т./За заг. ред. Я.М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2004. – Ч. 2. – С. 91, 92; Правочини. Загальні положення про зобов'язання. Загальні положення про договір. Договірні зобов'язання. У 2-х т. Т. 1 (практичний коментар до Цивільного кодексу України)/За ред. В.М.Кравчука. – Х.: Фактор, 2011. – С. 756; Белов В.А. Гражданское право: Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы: Учебник. – М.: Юрайт, 2013. – С. 638.

² Новицкий И.Б. Обязательственное право: Комментарий к ст. 106-129. – М.: Право и жизнь, 1925. – С. 28; Комментарий к Гражданскому кодексу РСФСР/Под ред. С.Н. Братуся, О.Н. Садикова. – М.: Юриздат, 1982. – С. 270 (автор коментаря до відповідної статті М.І. Брагинський); Вилкова Н.Г. Проценты годовые по денежным обязательствам из договора внешнеэкономической купли-продажи: Материалы секции права ТПП СССР. Вып. 34. – М., 1983. – С. 57-59; Розенберг М.Г. Ответственность за неисполнение денежного обязательства: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. – М., 1995. С. 12-13; Луиц Л.А. Деньги и денежные обязательства// Луиц Л.А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. – М.: Статут, 1999. – С. 97; Луиц Л.А. Денежное обязательство в гражданском и коллизионном праве капиталистических стран// Луиц Л.А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. – М.: Статут, 1999. – С. 194; Цивільний кодекс України: Коментар/За заг. ред. Є.О.Харитонова, О.М.Калитенко. – Х.: Одісей, 2003. – С. 443; Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України/За заг. ред. В.В.Богаири. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 536.

³ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України/За заг. ред. В.К.Мамутова – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 337; Науково-практичний коментар Господарського кодексу України/За заг. ред. Г.Л.Знаменського, В.С. Щербини – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 355; Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий/Под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х.: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – С. 644.

⁴ Так, наприклад, іще Держарбітраж СРСР, якому навряд чи можна закинути орієнтацію на приватно-правові принципи, свого часу вказав щодо процентів за прострочку виконання грошового зобов'язання: *«Цей захід майнового впливу є платою за користування чужими коштами, а не видом санкцій»* (Систематизований збірник інструктивних указаний Государственного арбитража при Совете Министров СССР. – М.: Юрид.лит., 1983. – С. 162).

неустойкою, ані формою відшкодування збитків, ані мірою відповідальності взагалі.

7.1. Недопустимість визначення процентів як неустойки доволі однозначно впливає хоча б з того, що ці категорії вживаються як окремі та однопорядкові, зокрема, у статтях 534, 550, 554, 589 Цивільного кодексу України. При цьому компенсаційна функція неустойки є порівняно другорядною, а на першому плані перебуває функція стимулювання та відповідальності, що й зумовило регламентацію її у положеннях ЦК, присвячених саме забезпеченню виконання зобов'язання.

7.2. Аналогічні зауваження слід висловити й щодо співвідношення процентів та збитків, враховуючи положення статей 554 та 589 Цивільного кодексу України, а також приписи власне частини 2 статті 625 ЦК, які не встановлюють залікового характеру процентів щодо збитків.

7.3. Нарешті, не можна вважати проценти і мірою відповідальності як такою, незважаючи на розміщення відповідних положень у частині другій статті 625 ЦК України, що має заголовок «Відповідальність за порушення грошового зобов'язання». Насправді визначення процентів як форми відповідальності спростовується інтегрованістю розглядуваної конструкції у загальне поняття процентів за грошовим зобов'язанням (стаття 536 ЦК України, частина 3 статті 198 ГК України). Дійсний зміст приписів частини 2 статті 625 ЦК України полягає не в тому, що вказані у ній проценти річних є чимось іншим від загальної категорії процентів за грошовим зобов'язанням, а в тому, що поряд із застосуванням до боржника мір відповідальності за прострочення платежу підлягають сплаті й проценти, обов'язок сплачувати які взагалі-то не залежить від правомірності чи неправомірності користування чужими грошовими коштами. Просто для ситуації неправомірного користування чужими грошима ставка процентів на випадок мовчання договору визначена законом – звичайний прийом юридичної техніки задля більшої визначеності регламентації потенційно спірної правової ситуації (марний, як свідчить наведений вище короткий огляд відповідної наукової дискусії).

Зазначений висновок може бути підкріплений і посиланням на суто позитивний матеріал норм ЦК. Так, розмежування позитивних (таких, що підлягають сплаті за правомірне користування чужими грошовими коштами – ст. 536 ЦК України) та негативних (таких, що підлягають сплаті за протиправне користування чужими грошовими коштами – частина 2 ст. 625 ЦК України) позбавляється будь-якого сенсу, якщо зважити на приписи частини 5 статті 694 та частини 2 статті 1214 Цивільного кодексу України, які прямо закріплюють обов'язок сплати процентів саме відповідно до приписів статті 536 ЦК у ситуаціях, що однозначно характеризуються протиправністю поведінки боржника.

Резюмуючи сказане, слід зазначити, що проценти річних за частиною 2 статті 625 ЦК України є спеціальним випадком процентів за грошовим зобов'язанням взагалі (стаття 536 ЦК України), постають як виключно компенсаційний спосіб захисту суб'єктивного цивільного права кредитора, що не є мірою цивільно-правової відповідальності (у тому числі не є пенею) й застосовується незалежно від вини боржника.

Враховуючи викладене, слід дійти таких висновків:

1. За обставин, описаних у запиті про надання наукового висновку, фінансовою послугою є комплекс операцій банку з фінансовими ресурсами в інтересах споживача: приймання коштів як вкладів, їх подальше продуктивне використання на фінансовому ринку, виплата процентів вкладнику, повернення вкладу.

Окремо слід зазначити, що в контексті змісту першого з питань, поставлених у запиті про надання наукового висновку, дійсний зміст приписів частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» слід вбачати у тому, що пеня має бути виплачена виконавцем від суми, що складає грошовий вимір відплатності відповідного договору. У цьому сенсі базою нарахування пені згідно частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» слід вважати проценти на суму вкладу або дохід в іншій формі (статті 1058, 1061 ЦК України). Сума ж вкладу не може бути врахована у базі нарахування пені відповідно до приписів частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

2. Набрання законної сили рішенням про розірвання договору банківського вкладу не означає, що підставою подальшого існування правовідносин між сторонами є таке судове рішення. Рішення суду про розірвання договору банківського вкладу та про присудження коштів у зв'язку із таким розірванням не змінює того зобов'язання, до примусового виконання обов'язку з якого присуджений боржник. Тому немає жодних підстав вважати, що у разі присудження до повернення сум вкладу та відсотків за договором банківського вкладу за рішенням суду, таке зобов'язання виникає не з договору, а з рішення суду про задоволення вимог вкладника, хоча б навіть таким рішенням суду одночасно відповідний договір банківського вкладу було розірвано.

Відтак, після розірвання рішенням суду договору банківського вкладу, укладеного банком з вкладником – споживачем, із одночасним присудженням до виплати (повернення) коштів за таким договором споживчий характер подальших відносин сторін повною мірою зберігається аж до повного виконання банком рішення суду. З цих причин до правовідносин банку та вкладника – споживача положення частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» підлягають застосуванню і за той період, що настає після розірвання договору банківського вкладу рішенням суду.

3. З викладеного у відповіді на питання 2 випливає і відповідь на питання 3: зобов'язання з договору банківського вкладу припиняється у разі розірвання цього договору судом. Але обов'язок сплати грошових коштів, одночасно покладений судом на банк у відповідному рішенні, повною мірою ґрунтується на розірваному договорі й зберігає свій договірний характер з усіма притаманними йому особливостями аж до повного виконання банком відповідного рішення суду.

4. Після розірвання договору банківського вкладу подальше утримання банком суми вкладу стає протиправним. Через це на його суму можуть нараховуватися лише ті відсотки (проценти), що передбачені статтями 536, 625 ЦК України. Проценти за правилами статті 1061 ЦК України при цьому перестають нараховуватися.

5. Проценти, що підлягають стягненню за правилами частини 2 статті 625 Цивільного кодексу України, НЕ Є видом (формою) цивільно-правової чи будь-якої іншої відповідальності, у тому числі НЕ Є за своєю правовою природою неустойкою (пенею), про яку йдеться у частині 5 статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» та у статті 551 ЦК України.

Член Науково-консультативної
ради при Верховному Суді,
проректор ПВНЗ «Харківський інститут
кадрів управління», кандидат юридичних наук,
адвокат

Ю.В. Мица

